

อักษรย่อชื่อคัมภีร์

พระไตรปิฎกภาษาบาลี ภาษาไทย

อรรถกถา ฎีกาปกรณ์วิเสส และไวยากรณ์ (ภาษาบาลี)

*****

อักษรย่อบอกชื่อคัมภีร์ต่างๆ ได้จัดทำตามที่อ้างในพระไตรปิฎกภาษาบาลี และภาษาไทย อรรถกถา ฎีกาและปกรณ์วิเสส ภาษาบาลี ใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อเป็นเอกสารประกอบการสอนรายวิชาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉพาะที่ต้องการอ้างหลายฉบับจะใส่อักษรย่อของฉบับนั้นๆ ไว้ คัมภีร์ภาษาบาลีบางคัมภีร์มิได้ใช้อักษรย่อๆไว้ ให้พิมพ์รายละเอียดแบบเชิงอรรถทั่วไป อักษรย่อเรียงตามลำดับคัมภีร์ ดังนี้

พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก

คำย่อ

คำเต็ม

วิ.มหา. (บาลี)	วินยปิฎก ภิกขุวิภงฺคปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.มหา. (ไทย)	วินยปิฎก ภิกขุวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี. (บาลี)	วินยปิฎก ภิกขุณีวิภงฺคปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.ภิกขุณี. (ไทย)	วินยปิฎก ภิกขุณีวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.ม. (บาลี)	วินยปิฎก มหาวคฺคปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.ม. (ไทย)	วินยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)
วิ.จ. (บาลี)	วินยปิฎก จุฬวคฺคปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.จ. (ไทย)	วินยปิฎก จุฬวรรค (ภาษาไทย)
วิ.ป. (บาลี)	วินยปิฎก ปริวารวคฺคปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.ป. (ไทย)	วินยปิฎก ปริวารวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (บาลี)	สุตตฺตปิฎก ทีฆนิกาย สีลภุชฺชวคฺคปาติ (ภาษาบาลี)
ที.สี. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลภังขันธวรรค (ภาษาไทย)
ที.ม. (บาลี)	สุตตฺตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคฺคปาติ (ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี)	สุตตฺตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวคฺคปาติ (ภาษาบาลี)

ช.ชา. ม.(ไทย)	สุดตันตปิฎก ชุททกนิกาย มหานิบาตชาดก (ภาษาไทย)
ช.ม. (บาลี)	ชุททกนิกาย มหานิทุเทศปาติ (ภาษาบาลี)
ช.ม. (ไทย)	สุดตันตปิฎก ชุททกนิกาย มหานิทเทศ (ภาษาไทย)
ช.จ. (บาลี)	ชุททกนิกาย จุพนิทุเทศปาติ (ภาษาบาลี)
ช.จ. (ไทย)	สุดตันตปิฎก ชุททกนิกาย จุพนิเทศ (ภาษาไทย)
ช.ป. (บาลี)	ชุททกนิกาย ปฏิสมภิทามคคปาติ (ภาษาบาลี)
ช.ป. (ไทย)	สุดตันตปิฎก ชุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค (ภาษาไทย)
ช.อป. (บาลี)	ชุททกนิกาย อปทานปาติ (ภาษาบาลี)
ช.อป. (ไทย)	สุดตันตปิฎก ชุททกนิกาย อปทาน (ภาษาไทย)
ช.พุทธ. (บาลี)	ชุททกนิกาย พุทธวิสปาติ (ภาษาบาลี)
ช.พุทธ. (ไทย)	สุดตันตปิฎก ชุททกนิกาย พุทธวงศ์ (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง. (บาลี)	อภิธมฺมปิฎก ธมฺมสงฺคณีปาติ (ภาษาบาลี)
อภิ.สง. (ไทย)	อภิธัมมปิฎก ธัมมสังคณี (ภาษาไทย)
อภิ.วิ. (บาลี)	อภิธมฺมปิฎก วิภงฺคปาติ (ภาษาบาลี)
อภิ.วิ. (ไทย)	อภิธัมมปิฎก วิภังค์ (ภาษาไทย)
อภิ.ป. (บาลี)	อภิธมฺมปิฎก ปุคฺคฺลปญฺญตฺติปาติ (ภาษาบาลี)
อภิ.ป. (ไทย)	อภิธัมมปิฎก ปุคคลปัญญาตติ (ภาษาไทย)
อภิ.ก. (บาลี)	อภิธมฺมปิฎก กถาวตฺตปาติ (ภาษาบาลี)
อภิ.ก. (ไทย)	อภิธัมมปิฎก กถาวตต (ภาษาไทย)
อภิ.ย. (บาลี)	อภิธมฺมปิฎก ยมกปาติ (ภาษาบาลี)
อภิ.ย. (ไทย)	อภิธรรมปิฎก ยมก (ภาษาบาลี)
อภิ.ป. (บาลี)	อภิธมฺมปิฎก ปฏฺฐานปาติ (ภาษาบาลี)
อภิ.ป. (ไทย)	อภิธรรมปิฎก ปฏฐาน (ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

กงฺขา.อ. (บาลี)	กงฺขาวิตฺรณี วินยอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
วิ.สงฺคห. (บาลี)	วินยสงฺคหอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
เนตฺตติ. (บาลี)	เนตฺตติปกรณ์ (ภาษาบาลี)
เปฏฺโง. (บาลี)	เปฏฺโงปเทศปกรณ์ (ภาษาบาลี)
มิลินฺท. (บาลี)	มิลินฺทปกรณ์ (ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ. (บาลี)	วิสุทฺธิมคฺคปกรณ์ (ภาษาบาลี)
อภิ.วตฺตาร (บาลี)	อภิธมฺมวตฺตาร (ภาษาบาลี)
สงฺคห. (บาลี)	อภิธมฺมตฺตสงฺคห (ภาษาบาลี)

มงคลตถ. (บาลี)	มงคลตถปิณี (ภาษาบาลี)
มหาวิส (บาลี)	มหาวิส (ภาษาบาลี)
จูพคนฺธวิส (บาลี)	จูพคนฺธวิส (ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ. (บาลี)	วินยปิฎก สมณฑปาสาทิกา มหาวิภงฺคอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
วิ.ภิกฺขุณี.อ.(บาลี)	วินยปิฎก สมณฑปาสาทิกา ภิกฺขุณีวิภงฺคอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
วิ.ม.อ. (บาลี)	วินยปิฎก สมณฑปาสาทิกา มหาวคฺคอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
วิ.จู.อ. (บาลี)	วินยปิฎก สมณฑปาสาทิกา จูพวคฺคอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
วิ.ป.อ. (บาลี)	วินยปิฎก สมณฑปาสาทิกา ปริวารวคฺคอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
กงฺขา. อ. (บาลี)	กงฺขาวิตฺตธมฺมอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
วิ.สงฺคห. (บาลี)	วินยสงฺคหอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
วิ.นิจฺฉย.(บาลี)	วินยวินิจฺฉย (ภาษาบาลี)
อุตฺตฺรวิ. (บาลี)	อุตฺตฺรวินิจฺฉย (ภาษาบาลี)
ขุทฺทลิกฺขา (บาลี)	ขุทฺทลิกฺขา (ภาษาบาลี)
มุลลิกฺขา (บาลี)	มุลลิกฺขา (ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ. (บาลี)	ทีฆนิกาย สุมงฺคลวิลาสิณี สีลกขนฺทวคฺคอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
ที.ม.อ. (บาลี)	ทีฆนิกาย สุมงฺคลวิลาสิณี มหาวคฺคอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
ที.ปา.อ. (บาลี)	ทีฆนิกาย สุมงฺคลวิลาสิณี ปาฎิกวคฺคอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
ม.มฺว.อ. (บาลี)	มชฺฉนิกาย ปปฺพจสุทฺธิ มุลปณฺณาสกอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
ม.ม.อ. (บาลี)	มชฺฉนิกาย ปปฺพจสุทฺธิ มชฺฉนิกายปณฺณาสกอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
ม.อุ.อ. (บาลี)	มชฺฉนิกาย ปปฺพจสุทฺธิ อุปริปณฺณาสกอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
สํ.ส.อ. (บาลี)	สํยุตฺตนิคาย สารตฺตปฺปกาสินี สคาควคฺคอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
สํ.นิ.อ. (บาลี)	สํยุตฺตนิคาย สารตฺตปฺปกาสินี นิตานวคฺคอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
สํ.ข.อ. (บาลี)	สํยุตฺตนิคาย สารตฺตปฺปกาสินี ขนฺทวคฺคอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
สํ.สพ.อ. (บาลี)	สํยุตฺตนิคาย สารตฺตปฺปกาสินี สพายตนวคฺคอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
สํ.ม.อ. (บาลี)	สํยุตฺตนิคาย สารตฺตปฺปกาสินี มหาวคฺคอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
องฺ.เอกก.อ. (บาลี)	องฺคฺตฺตรนิคาย มโนรณฺปุรณฺี เอกกนิปาตอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
องฺ.ทุก.อ. (บาลี)	องฺคฺตฺตรนิคาย มโนรณฺปุรณฺี ทุกนิปาตอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
องฺ.ติก.อ. (บาลี)	องฺคฺตฺตรนิคาย มโนรณฺปุรณฺี ติกนิปาตอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
องฺ.จตุก.อ. (บาลี)	องฺคฺตฺตรนิคาย มโนรณฺปุรณฺี จตุกนิปาตอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
องฺ.ปญฺจก.อ. (บาลี)	องฺคฺตฺตรนิคาย มโนรณฺปุรณฺี ปญฺจกนิปาตอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
องฺ.ฉก.อ. (บาลี)	องฺคฺตฺตรนิคาย มโนรณฺปุรณฺี ฉกนิปาตอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)

ขุ.ชา.สกุฎฐิ.อ.(บาลี)	สุตตนุตปิฎก ขุททกนิกาย สกุฎฐินิปาตชาตกอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.สคตติ.อ.(บาลี)	สุตตนุตปิฎก ขุททกนิกาย สคตตินิปาตชาตกอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.อสีติ.อ.(บาลี)	สุตตนุตปิฎก ขุททกนิกาย อสีตินิปาตชาตกอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.ม.อ.(บาลี)	สุตตนุตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิปาตชาตกอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.ม.อ. (บาลี)	ขุททกนิกาย สทฺธมฺมปฺปชฺโชติกา มหานิทฺเทสอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.จฺ.อ. (บาลี)	ขุททกนิกาย สทฺธมฺมปฺปชฺโชติกา จุฬินิทฺเทสอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.ป.อ. (บาลี)	ขุททกนิกาย สทฺธมฺมปฺปกาสินี ปฏิสมฺภิทามคฺคอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.อป.อ. (บาลี)	ขุททกนิกาย วิสฺสุทฺทชนฺวิลาสิณี อปทานอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.พฺ.อ. (บาลี)	ขุททกนิกาย มธฺรคฺคตฺตวิลาสิณี พุทฺธวํสอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.จฺริยา.อ. (บาลี)	ขุททกนิกาย ปรมตฺถทีปนี จฺริยาปิฎกอฏฐกถา (ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สจฺ.อ. (บาลี)	อภิธมฺมปิฎก อฏฐสาลินี ธรรมสงฺคณีอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.อ. (บาลี)	อภิธมฺมปิฎก สมฺโมหฺวิโนทนี วิภงฺกอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
อภิ.ปญฺจ.อ. (บาลี)	อภิธมฺมปิฎก ปญฺจปกรณอฏฐกถา (ภาษาบาลี)

อรรถกถาปกรณ์วิเสส

เนตฺติ.อ. (บาลี)	เนตฺติปกรณอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
มิลินฺท.อ. (บาลี)	มิลินฺทปกรณอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
เนตฺติ.วิ. (บาลี)	เนตฺติปกรณวิภาวิณี
วิภาวิณีฎีกา (บาลี)	อภิธมฺมตฺตวิภาวิณีฎีกา (ภาษาบาลี)
วิสฺสุทฺธิ.ฎีกา (บาลี)	วิสฺสุทฺธิมคฺคมหาฎีกา
มิลินฺท.ฎีกา (บาลี)	มธฺรคฺคตฺตปกาสิโน มิลินฺทปญฺหฎีกา
มหาวิสฺฐีกา (บาลี)	มหาวิสฺฐีกา (ภาษาบาลี)

ฎีกาพระวินัยปิฎก

วชิร.ฎีกา (บาลี)	วชิรพฺพุทฺธิ วินยปิฎกฎีกา (ภาษาบาลี)
สารตฺต.ฎีกา (บาลี)	สารตฺตทีปนี วินยปิฎกฎีกา (ภาษาบาลี)
วิมตฺติ.ฎีกา (บาลี)	วิมตฺติวิโนทนี วินยปิฎกฎีกา (ภาษาบาลี)
กงฺขา.ฎีกา (บาลี)	กงฺขาวิตฺตรณิปฺุราณฎีกา (ภาษาบาลี)
กงฺขา.อภิทฺท.ฎีกา (บาลี)	วินยตฺตมณฺชฺสา กงฺขาวิตฺตรณิปฺุราณฎีกา (ภาษาบาลี)
วินย.ฎีกา (บาลี)	วินยาลงฺการฎีกา (ภาษาบาลี)
วิ.ฎีกา (บาลี)	วินยวินิจฺจนยฎีกา (ภาษาบาลี)
อฺุตฺตร.ฎีกา (บาลี)	อฺุตฺตรวินิจฺจนยฎีกา (ภาษาบาลี)
ขุทฺท.ฎีกา (บาลี)	ขุทฺททสิกฺขปฺุราณฎีกา (ภาษาบาลี)

ขุทท.อภิวินยฎีกา (บาลี)	ขุททลสิกขาอภิวินยฎีกา (ภาษาบาลี)
มูลฎีกา (บาลี)	มูลลสิกขาฎีกา (ภาษาบาลี)

ฎีกาพระสูตรตันตปิฎก

ที.สี.ฎีกา (บาลี)	ทีฆนิกาย สีลขุขนุชวคคฎีกา (ภาษาบาลี)
ที.สี.อภิวินยฎีกา (บาลี)	ทีฆนิกาย สีลขุขนุชวคคอภิวินยฎีกา (ภาษาบาลี)
ที.ม.ฎีกา (บาลี)	ทีฆนิกาย มหาวคคฎีกา (ภาษาบาลี)
ที.ปา.ฎีกา (บาลี)	ทีฆนิกาย ปาฎิกวคคฎีกา (ภาษาบาลี)
ม.มุ.ฎีกา (บาลี)	มชฺฉิมนิกาย มูลปณณาสกฎีกา (ภาษาบาลี)
ม.ม.ฎีกา (บาลี)	มชฺฉิมนิกาย มชฺฉิมปณณาสกฎีกา (ภาษาบาลี)
ม.อุ.ฎีกา (บาลี)	มชฺฉิมนิกาย อุปริปณณาสกฎีกา (ภาษาบาลี)
ส.ส.ฎีกา (บาลี)	สํยุตตนิกาย สคคาวคคฎีกา (ภาษาบาลี)
ส.นิ.ฎีกา (บาลี)	สํยุตตนิกาย นิตานวคคฎีกา (ภาษาบาลี)
ส.ข.ฎีกา (บาลี)	สํยุตตนิกาย ขนุชวคคฎีกา (ภาษาบาลี)
ส.สพ.ฎีกา (บาลี)	สํยุตตนิกาย สพยตนวคคฎีกา (ภาษาบาลี)
ส.ม.ฎีกา (บาลี)	สํยุตตนิกาย มหาวคคฎีกา (ภาษาบาลี)
อง.เอกก.ฎีกา (บาลี)	องคฺคตฺตรนิกาย เอกกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
อง.ทูก.ฎีกา (บาลี)	องคฺคตฺตรนิกาย ทูกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
อง.ติก.ฎีกา (บาลี)	องคฺคตฺตรนิกาย ติกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.ฎีกา (บาลี)	องคฺคตฺตรนิกาย จตุกกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
อง.ปญจก.ฎีกา (บาลี)	องคฺคตฺตรนิกาย ปญจกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
อง.ฉกก.ฎีกา (บาลี)	องคฺคตฺตรนิกาย ฉกกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
อง.สตตก.ฎีกา (บาลี)	องคฺคตฺตรนิกาย สตตกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
อง.อฏฐก.ฎีกา (บาลี)	องคฺคตฺตรนิกาย อฏฐกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
อง.นวก.ฎีกา (บาลี)	องคฺคตฺตรนิกาย นวกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
อง.ทสก.ฎีกา (บาลี)	องคฺคตฺตรนิกาย ทสกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
อง.เอกาทสก.ฎีกา (บาลี)	องคฺคตฺตรนิกาย เอกาทสกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
อง.ทวาทสก.ฎีกา (บาลี)	องคฺคตฺตรนิกาย ทวาทสกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
อง.ธ.ฎีกา (บาลี)	ธมฺมปทมหาฎีกา (ภาษาบาลี)

ฎีกาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.มูลฎีกา (บาลี)	อภิธมฺมปิฎก ธมฺมสงคณิมูลฎีกา (ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.มูลฎีกา (บาลี)	อภิธมฺมปิฎก วิภงคมูลฎีกา (ภาษาบาลี)
อภิ.ปญจ.มูลฎีกา (บาลี)	อภิธมฺมปิฎก ปญจปกรณมูลฎีกา (ภาษาบาลี)

อภิ.สง.อนุฎีกา (บาลี)	อภิธมฺมปิฎก ธรรมสงคณิอนุฎีกา (ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.อนุฎีกา (บาลี)	อภิธมฺมปิฎก วิภงฺกอนุฎีกา (ภาษาบาลี)
อภิ.ปญจ.อนุฎีกา (บาลี)	อภิธมฺมปิฎก ปญจปกรณอนุฎีกา (ภาษาบาลี)
ม.ฎีกา (บาลี)	มณิทีปฎีกา (ภาษาบาลี)
มธ.ฎีกา (บาลี)	มธฺสารตฺถทีปนีฎีกา (ภาษาบาลี)

ฎีกาปกรณ์วิเสศ

เนตฺติฎีกา (บาลี)	เนตฺติฎีกา (ภาษาบาลี)
เนตฺติวิ. (บาลี)	เนตฺติวิภาวินี (ภาษาบาลี)
มิลินฺท.ฎีกา (บาลี)	มธฺรตฺถปกาสินี มิลินฺทปญฺหฎีกา (ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ.มหาฎีกา (บาลี)	วิสุทฺธิมคฺคมหาฎีกา (ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ.จุฬฎีกา (บาลี)	วิสุทฺธิมคฺคจุฬฎีกา (ภาษาบาลี)
เนตฺติ.วิ. (บาลี)	เนตฺติปกรณ์วิภาวินี
อภิ.วตฺตารฎีกา (บาลี)	อภิธมฺมตฺถวิภาวินี อภิธมฺมวตฺตารฎีกา (ภาษาบาลี)
กฺงฺขา.ปฺรารณฎีกา (บาลี)	กฺงฺขาวิตฺตธฺมปฺรารณฎีกา (ภาษาบาลี)
กฺงฺขา.อภิณฺวฎีกา (บาลี)	กฺงฺขาวิตฺตธฺมอภิณฺวฎีกา (ภาษาบาลี)
วินย.ฎีกา (บาลี)	วินยาลงฺการฎีกา (ภาษาบาลี)
วิภาวินีฎีกา (บาลี)	อภิธมฺมตฺถวิภาวินีฎีกา (ภาษาบาลี)
มหาวิสฎีกา (บาลี)	มหาวิสฎีกา (ภาษาบาลี)

ไวยากรณ์

อภิธา.	อภิธานปฺปทีปิกา
รูปสฺสทฺธิ.	รูปสฺสทฺธิวฺยากรณ
นิตฺติ.ชาตฺ.	สทฺทนิตฺติ ชาตฺมมาลา
นิตฺติ.ปท.	สทฺทนิตฺติ ปทมาลา
นิตฺติ.สฺสทฺต.	สทฺทนิตฺติ สฺสทฺตมาลา

อธิบายอักษรย่อ

วิ.จ. (บาลี) ๗/๒๕๕/๔๖, วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๕/๗๑. หมายถึง วินยปิฎก จุฬาคุคปาติ เล่ม ๗ ข้อ ๒๕๕ หน้า ๔๖ ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และวินัยปิฎก จุฬวรรค เล่ม ๗ ข้อ ๒๕๕ หน้า ๗๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕

วิ.มหา.อ.(บาลี) ๑/๕๗. หมายถึง วินยปิฎก สมณุตปาสาทิกา มหาวิภงฺกอนุฎีกา ภาค ๑ หน้า ๕๗ ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๔

ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๗๕-๗๖. หมายถึง ธรรมปทอนุฎีกา ภาค ๑ หน้า ๗๕-๗๖ ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย

ตัวอย่างการใช้อักษรย่อ

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมา ความสำคัญ และที่มาของการวิจัย

บุคคลในโลกนี้ย่อมมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันโดยฐานะใดฐานะหนึ่ง เริ่มจากความสัมพันธ์กันภายในครอบครัวจนถึง ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุคคลทั่วไป เมื่อบุคคลมีความสัมพันธ์กันโดยฐานะต่าง ๆ เช่นนี้ สิ่งที่จะทุกคนจะได้ประสบเจอ ก็คือ ความตาย เพราะทุกคนไม่ว่าเด็ก ผู้ใหญ่ โง่ ฉลาด มั่งมีและยากจน ล้วนต้องตาย^๑ คนที่เกิดแล้วจะไม่ตายไม่มี คนที่มีชีวิตอยู่ ได้นานก็อยู่ได้เพียง ๑๐๐ ปี หรือจะอยู่เกินไปบ้างก็มีน้อย^๒ ความตาย (Death) เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมทำให้เกิดความเศร้าโศก เสียใจ มีคำกล่าวไว้ว่า น้ำตาที่รินหลังเพราะความเศร้าโศกเสียใจ อันมีสาเหตุมาจากการต้องประสบกับความสูญเสียบุคคลที่ตน รักในแต่ละครั้ง ดูเหมือนว่าจะมีเพียงน้อยนิด แต่เมื่อนับน้ำตาที่ไหลรินรวมกันในสังสารวัฏแล้วจะมีจำนวนมากกว่าน้ำใน มหาสมุทรเสียอีก^๓ และน้ำตาแห่งความสูญเสียนี้ย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เป็นโสดาบัน เช่น อนาถบิณฑิกเศรษฐี^๔ นางวิสาขา มหาอุบาสิกา^๕ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงบุคคลทั่วไป แต่สำหรับคนที่ได้เจริญมรณัสสติ แม้ไม่ได้บรรลุมรรค ๖ ไม่ร้องไห้เสียใจก็มี ดังเรื่อง บุคคลทั้งหลายพิจารณาความตายเหมือนงูลอกคราบ^๖ ฉะนั้น

ความตาย คือการที่เบญจขันธ์แตกสลายไป หรือความขาดสูญของชีวิตในภพหนึ่ง^๗ และความตายนี้เนื่องมาจากความ เกิด เมื่อไม่มีความเกิด ความตายก็มีไม่ได้ แต่เมื่อมีความเกิด ความตายจึงมี และความเกิดมีได้เพราะองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู และมีสัตว์มาเกิด^๘ เมื่อสัตว์มาถือกำเนิดในครรภ์ของมารดาแล้ว ก็มีวิวัฒนาการแห่งการ เจริญเติบโตเป็นลำดับ ดังคำที่ว่า รูปนี้เป็นภลละก่อน จากภลละจึงเป็นอัมพุทะ จากอัมพุทะจึงเป็นเปลี จากเปลีจึงเป็นขณะ จากขณะจึงเป็นบัญญัติสาขา (ปุ้ม ๕ ปุ่ม) ต่อจากนั้น ผม ขน และเล็บจึงเกิดขึ้น^๙ แล้ววิวัฒนาการต่อไป พออยู่ในครรภ์ประมาณ ๙ เดือนก็คลอดออกมาสัมผัสตาหูโลก แล้ววิวัฒนาการเป็นร่างกายเติบโตขึ้นตามลำดับ ครั้นแล้ว ร่างกายก็ดำรงชีวิตอยู่บนโลกนี้ แล้ว แตกดับไปเมื่อหมดอายุขัย นี้กล่าวตามอายุกับ^{๑๐} ของแต่ละคน

^๑ ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๕๕/๑๓๑.

^๒ ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๔๕/๑๕๔-๑๕๕.

^๓ ชุ.เถรี. (ไทย) ๒๖/๔๖๖-๕๐๑/๖๓๕-๖๓๖, ชุ.ธ.อ.(บาลี) ๑/๑๑๓/๕๑๐-๕๑๕, ชุ.ธ.อ.(บาลี) ๒/๑๓๔/๑๓๖.

^๔ ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๕๘/๑๑๖-๑๑๗.

^๕ ชุ.อุ.(ไทย) ๒๕/๓๗๘/๓๓๗, ชุ.ธ.อ.(บาลี) ๒/๒๑๓/๒๑๑.

^๖ ชุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๑๙-๒๘/๒๐๒-๒๐๓.

^๗ วิสุทฺธิ.(บาลี) ๑/๑๖๗/๒๕๐.

^๘ ม.มู.(ไทย) ๑๒/๔๐๘/๔๔๔.

^๙ ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๓๕/๓๓๖.

^{๑๐} ที.ม.อ.(บาลี) ๒/๑๖๗/๑๕๗.

แต่เชื่อว่าทุกคนจะมีชีวิตอยู่รอดจนหมดอายุขัย เพราะบางคนไม่เป็นเช่นนั้น บางคนขณะอยู่ในท้องก็ตายแล้ว เพราะถูกทำแท้งบ้าง^{๑๑} ถูกโรคเบียดเบียนบ้าง บางคนเกิดมาสัมผัสตาดูโลกได้ไม่ถึงวัน ก็ถูกแม่ใจร้ายฆ่าเสียบ้าง ทิ้งถังขยะให้ตายบ้าง บางคนเมื่อเจริญวัยแล้ว พอวิ่งเล่นได้ก็จมน้ำบ้าง ถูกรถชนบ้าง บางคนย่างเข้าวัยหนุ่มสาว ผิดหวังด้านความรักก็ฆ่าตัวตายบ้าง ตายเพราะอุบัติเหตุด้วยความคะนองบ้าง บางคนย่างเข้าวัยกลางคน ชัดผลประโยชน์กัน ก็ถูกฆ่าบ้าง เป็นโรคตายบ้าง บางคนย่างเข้าสู่วัยชรา ทำงานไม่ได้ก็อดอยากตายบ้าง ตอมใจตายบ้าง ดังนั้นเรื่องความตายกับความเกิดเป็นของคู่กัน ทุกคนหลีกเลี่ยงความตายไม่พ้น^{๑๒}

ความตายเมื่อเกิดขึ้น ความเศร้าโศกเสียใจของหมู่ญาติก็ตามมา มากบ้างน้อยบ้าง ตามความรักและผูกพันกัน ดังนั้นในทางพระพุทธศาสนา จึงมีอุบายวิธีปฏิบัติต่อความตายที่เกิดขึ้น และถือว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง อุบายวิธีดังกล่าวคือ มรณัสสติ (Mindfulness to Death) ซึ่งถือว่าเป็นกัมมฐานที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง เรียกว่าลัทธิพัฒนากรรมฐาน^{๑๓} เป็นกรรมฐานที่ใช้ประโยชน์ได้ หรือควรต้องใช้ทุกที่ทุกกรณี

มรณัสสติ คือการระลึกถึงความตาย เป็นอุบายวิธีปฏิบัติต่อความตายที่พระพุทธองค์ตรัสสอนแก่พุทธบริษัททั้งหลายไว้ อุบายวิธีดังกล่าวนั้น จำเป็นต้องมีหลักการปฏิบัติที่ถูกต้อง เพราะการนึกถึงความตายนั้น หากบุคคลไม่มีโยนิโสมนสิการคือไม่มีอุบายวิธีทำให้คิดอย่างถูกวิธีแล้ว อกุศลธรรมก็จะเกิดขึ้น เช่น การนึกถึงความตายแล้วสลดหดหู่ เกิดความเศร้าโศกความเหี่ยวแห้งใจบ้าง เกิดความหวั่นกลัวหวาดเสียวใจบ้าง ตลอดจนเกิดความดีใจเมื่อนึกถึงความตายของคนที่เกี่ยวข้องบ้างเป็นต้น แต่ถ้ามีโยนิโสมนสิการคือมีอุบายวิธีทำให้คิดอย่างถูกวิธี อกุศลธรรมก็จะเกิดขึ้นคือเกิดความรู้สึกตื่นตัวเร้าใจ ไม่ประมาท เร่งชวนชวชาญปฏิบัติกิจหน้าที่ ทำสิ่งดีงามเป็นประโยชน์ ประพฤติปฏิบัติธรรมตลอดจนรู้เท่าทันความจริงที่เป็นคติธรรมของสังขาร ท่านกล่าวว่า การคิดถึงความตายอย่างถูกวิธี จะประกอบด้วยสติ คือ มีความกำหนดใจได้ หรือมีใจอยู่กับตัว ระลึกรู้ถึงสิ่งที่พึงเกี่ยวข้องกับจิต ทำให้เกิดสังเวคะ มีความรู้สึกเร้าใจได้คิดและสำนึกที่จะเร่งรีบทำการ และทำให้เกิดญาณ มีความรู้เท่าทันธรรมดาหรือรู้ตามเป็นจริง^{๑๔}

มรณัสสติเป็นธรรมที่ทุกคนควรเจริญอยู่เสมอทุกขณะ ดังคำที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ภิกษุพิจารณาความตายดังนี้ว่า เราพึงเป็นอยู่ได้เพียงชั่วขณะเดียวกินคำข้าว ๑ คำ หรือ เราพึงเป็นอยู่ได้เพียงชั่วขณะหายใจเข้าหายใจออกหรือหายใจออกหายใจเข้า^{๑๕} ภิกษุผู้พิจารณาเช่นนี้ชื่อว่าผู้ไม่ประมาท หากเจริญมรณัสสติอย่างแรงกล้าก็จะทำให้สิ้นอาสวะได้

การเจริญมรณัสสตินี้ ต้องพิจารณาถึงความตายของตนเป็นหลักทั้งกลางวันและกลางคืนอยู่ตลอด เวลา มีใช้ให้พิจารณาถึงความตายภายนอก ดังพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ภิกษุพิจารณาดังนี้ว่า งูพังกัดเราก็ได้ แมงป่องพังกัดก็ได้ ตะขาบพังกัดก็ได้ เราพึงพลาดหกล้มก็ได้ หมูมมนุษย์พึงทำร้ายเราก็ได้ หรือพวกอมมนุษย์พึงทำร้ายเราก็ได้ เหตุนี้ เราพึงตาย เราพึงมีอันตรายนั่น บาบอกุศลธรรมที่เรายังละไม่ได้ ซึ่งจะพึงเป็นอันตรายนแก่เราผู้จะตายมีอยู่หรือไม่ ถ้าบาปอกุศลธรรมที่เรายังละไม่ได้ ซึ่งจะพึงเป็นอันตรายนแก่เราผู้จะตายมีอยู่ ก็ควรละบาปอกุศลธรรมนั้น ถ้าบาปอกุศลธรรมที่เรายังละไม่ได้ ซึ่งจะพึงเป็นอันตรายนแก่เราผู้จะตายไม่มี ก็ควรมีปีติและปราโมทย์ในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่เถิด^{๑๖} จากเนื้อความที่กล่าวมานี้ พระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาถึงความตายของตนเป็นหลัก

^{๑๑} พุ.ธ.อ.(บาลี) ๑/๕/๓๖-๓๙.

^{๑๒} พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๒๘/๘๑.

^{๑๓} วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๔๒/๑๐๕, วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๖๕/๔๕๕.

^{๑๔} วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๑๖๘/๒๕๐-๒๕๑.

^{๑๕} อง.อภฺจฺก.(ไทย) ๒๓/๗๓/๒๘๓-๓๘๕, ดูเทียบ อง.จกฺก. (ไทย) ๒๒/๑๙/๔๔๔-๔๔๗.

^{๑๖} อง.อภฺจฺก.(ไทย) ๒๓/๗๔/๓๘๖-๒๘๘, ดูเทียบ อง.จกฺก. (ไทย) ๒๒/๒๐/๔๔๗-๔๔๙.

บุคคลที่เป็นตัวอย่างก็คือธิดาของนายช่างทอผ้าชาวเมืองอาพวี^{๑๗} หลังจากนางได้ฟังเรื่องมรณัสติจากพระพุทธรูปแล้ว ก็เจริญมรณัสติอย่างเดี่ยวตลอดทั้งกลางคืนกลางวันสิ้นเวลา ๓ ปี ในที่สุด ก่อนที่จะตายนางตอบปัญหากับพระพุทธรูปแล้ว ได้บรรลุลุธรรมเป็นโสดาบัน หรือเรื่องปุตติคัตตติสเถระ ผู้ป่วยใกล้จะตาย พระพุทธรูปเสด็จไปเยี่ยมท่านถึงที่อยู่และแสดงธรรม ให้ฟังก็ได้บรรลุลุธรรม^{๑๘} สำหรับผู้ป่วยใกล้จะตายนี้ พระ พุทธรูปพร้อมกับพุทธรูปสาวกได้เสด็จไปโปรดและช่วยเหลือหลายครั้ง เช่น เรื่องเด็กหนุ่มมณตกุนทลี^{๑๙} ซึ่งกรณีตัวอย่างดังกล่าว นับว่าเป็นอุบายวิธีอันดีที่จะช่วยเหลือผู้ป่วยใกล้ต่อมรณภัยให้มีความสุข

ในทางพระพุทธศาสนา บุคคลที่เกี่ยวข้องกับความตาย มีหลายท่าน ส่วนมากจะสูญเสียบุคคลผู้เป็นที่รักทั้งนั้น เช่น เรื่องนางปฎาจารา ธิดาของเศรษฐีเมืองสาวัตถีที่ได้ประสบความพลัดพรากอย่างมหันต์ กล่าวคือ สามัญญกัถตาย บุตรคนหนึ่งตกน้ำตาย อีกคนหนึ่งถูกเหยี่ยวเหี่ยวเอาไป มารดาบิดาและพี่ชายถูกเรือรบพุ่งทับตาย จึงทำให้นางมีสติวิปลาสเพราะความพลัดพรากดังกล่าว เดินบ่นพ้อไปคนเดียวโดยไม่มีผ้านุ่งห่ม^{๒๐} เรื่องนางกิสาคอดมิ ที่ได้รับความทุกข์เพราะบุตรตาย อุ้มร่างบุตรไปเที่ยวหาหา เพื่อให้พื้นคืนชีพเหมือนเดิม จนใครๆ ที่พบเข้าต่างก็ว่านางเป็นบ้า

กรณีตัวอย่างเรื่องที่ยกมานี้ ทำให้พิจารณาว่า คนที่เจริญมรณัสติ เมื่อความตายมาเยือนก็ไม่เศร้าโศก คนที่ไม่ได้เจริญมรณัสติ เมื่อความตายมาเยือนก็จะเศร้าโศก

เพื่อให้คนในโลกนี้ ไม่มีความเศร้าโศก หรือมีอุบายวิธีบรรเทาความเศร้าโศก ในเมื่อคนที่รักตายไป หรือเมื่อความตายมาถึงตน ก็ไม่สะอึกหวาดหวั่น ดังนั้น จึงได้รวบรวมอุบายวิธีในการเจริญมรณัสติในแง่มุมต่างๆ อันจะเป็นคู่มือเตรียมตายก่อนตายต่อไป ยิ่งในปัจจุบันนี้มีการตายที่ไม่ได้คาดหมายมาก่อน เช่น เกิดคลื่นสึนามิขึ้นทำให้คนตายเป็นจำนวนมาก มีความเศร้าโศกเสียใจมากมาย คนทั้งหลายต้องการที่พึ่งทางใจ ต้องการให้พระสงฆ์ไปปลอบใจ ให้ธรรมะเป็นทาน ชี้ทางคลายโศก งานวิจัยเรื่องนี้ จะเป็นส่วนหนึ่งช่วยให้ประชาชนคลายความเศร้าโศกได้ และเหตุผลสำคัญก็คือสืบเนื่องด้วยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีแนวคิดที่จะจัดการศึกษาหลักสูตรพุทธศาสนธรรมมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา และได้จัดสัมมนาเรื่อง “ชีวิตและความตาย” นี้ด้วย และเรื่องความตายนี้ แม้ต่างประเทศ เช่น ไต้หวัน ก็มีการศึกษาเรื่องนี้อย่างจริงจัง

ปัญหามีอยู่ว่า ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องความตาย การเจริญมรณัสติ วิธีปฏิบัติต่อผู้จะตายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทยังไม่มีการรวบรวมไว้อย่างเป็นระบบ จึงยากต่อการที่ประชาชนทั่วไป จะเข้าใจและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบันได้

ดังนั้น ในการวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยต้องการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความตาย การเจริญมรณัสติ วิธีปฏิบัติต่อผู้ใกล้จะตายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และผลที่เกิดจากการเจริญมรณัสติ เพื่อนำข้อมูลที่ได้ศึกษาวิจัยแล้วไปเผยแพร่ให้เป็นที่รับทราบและฝึกอบรมกันในหมู่ประชาชนทั่วไป อันจะเป็นการบรรเทาความเศร้าโศก เมื่อญาติมิตรผู้เป็นที่รักต้องจากไปอย่างกะทันหัน และเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าสืบต่อไป

^{๑๗} พ.ร.อ. (บาลี) ๒/๑๗๔/๑๓๒-๑๓๕.

^{๑๘} พ.ร.อ. (บาลี) ๑/๔๑/๒๓๙-๒๔๑.

^{๑๙} พ.ร.อ. (บาลี) ๑/๒/๑๙-๒๑.

^{๒๐} พ.ร.อ. (บาลี) ๑/๑๓๓/๕๑๐-๕๑๕.